

O NOUĂ INSCRIPȚIE DIN VREMEA LUI DECIUS ÎN DOBROGEA

MARIA BĂRBULESCU, ADRIAN RĂDULESCU

Piesa pe care o prezentăm a fost adusă la Muzeul de istorie națională și arheologie Constanța în anul 1987 din localitate Cuza-Vodă*, provenind foarte probabil din Tomis, urmare a transportării frecvente a pieselor în antichitate și în perioada modernă¹.

Inscripția pare a fi transcrisă inițial pe o bază cilindrică de marmură**, reutilizată ca placă arhitectonică, pe latura stângă a piesei observând-se un chenar în relief (Fig.1).

Textul, deteriorat cu prilejul refolosirii marmurei, se păstrează fragmentar și anume 3-4 litere din 11 rânduri (cu excepția rândului 4 șters***), din partea mediană a inscripției, finalul acesteia lipsind în întregime. Dimensiuni: $\hat{h}$ = 1,17 m (0,80 m textul); l = 0,18 m; gr. = 0,50 m (inv. 35803 MINAC). Literele, înalte de 3,2 - 5 cm, sunt clar trasate și anume **epsilon** și **sigma** lunare, **ypsilon** cu baza mediană, **theta** și **eta** cu aco-ladă în loc de bază orizontală (fig. 2).

După fragmentul conservat, deducem că este o inscripție onorifică din vremea lui Decius, a cărei lectură rămâne nesigură din următoarele motive: numele imperiale nu sunt transcrise în ordinea firească, începând cu cel al împăratului, ci acesta este notat după cel al fiului său, ceea ce indică mai degrabă că aici este patronimic; apoi, numele împărătesei, de la început inscripției, este păstrat fragmentar și scris incomplet și anume după $\epsilon\rho\epsilon\nu\nu\acute{\iota}\alpha$, nu urmează $\epsilon\rho\theta\upsilon\sigma\kappa\iota\lambda\lambda\alpha$, ci pe piatră se vede clar **sigma** lunar. Adăugăm, în sfârșit, faptul că rândurile inscripției de față sunt prea scurte, de numai 13-15 litere, cum deducem din întregimea cerută de r. 6-8, pentru a regăsi aici formula obișnuită la începutul unor dedicații imperiale, întâlnită adeseori la Tomis² și evident

* Mulțumim și pe această cale ing. Ioan Neacșu, care a adus piesa la MINAC și colegului Mihai Bucovală, care, într-o deplasare la Cuza-Vodă, a aflat că inscripția a fost utilizată ca bancă de un sătean, provenind, după părerea acestuia din urmă, de la Poarta Albă (jud. Constanța).

1. Vezi în acest sens D.M. Pippidi, *Pietre călătoare*, în *Studii de istorie și epigrafie*, București, 1988, p. 166-172; Jeanne și Louis Robert, rubrica numită *Musées, pierres errantes et provenances*, în *RÉG* și evident în alte publicații.

** După grosimea păstrată, piesa avea un diametru de 0,50 m, putând fi utilizată ca bază de statuie (eventuale urme, în partea superioară a bazei, au putut cădea odată cu refolosirea acesteia).

*** Rândul 4 pare a fi martelat, deși r.3 și 5 păstrează fragmentar numele lui **Q. Herennius Etruscus Messius Decius**.

2. I. Stoian, *ISM*, II, București, 1987, nr. 83, $\Lambda\gamma\alpha\theta\eta\iota\ \tau\acute{\upsilon}\chi\eta\iota\ \cdot\ \cdot\ \cdot\ \Upsilon\pi\epsilon\rho\ \tau\acute{\omega}\nu\ \theta\epsilon\iota\sigma\tau\acute{\alpha}\tau\omega\nu\ \alpha\upsilon\tau\omicron\kappa\rho\alpha\tau\acute{o}\rho\omega\nu\ \tau\acute{\upsilon}\chi\eta\varsigma\ \tau\epsilon\ \kappa\alpha\iota\ \nu\epsilon\kappa\tau\eta\varsigma\ \kappa\alpha\iota\ \alpha\iota\omega\nu\acute{\iota}\nu\ \cdot\ \cdot\ \cdot\ \delta\iota\alpha\mu\omicron\nu\eta\varsigma$..., sau chiar formula mai simplă, *ibidem*, nr. 89: $\Upsilon\pi\epsilon\rho\ \tau\eta\varsigma\ \tau\acute{\omega}\nu\ \cdot\ \cdot\ \cdot\ \tau\acute{\upsilon}\chi\eta\iota\ \kappa\upsilon\rho\acute{\iota}\omega\nu$... vezi și nr. 37, 67, 82, 85. În privința *ISM*, II, nr. 42 și 38, ele se reunesc, cum a observat mai de curând S. Olteanu, *Pontica*, 21-22, 1988-1989, p. 113-115, fig. 1: $\tau\acute{\upsilon}\chi\eta\iota\ \alpha\gamma\alpha\theta\eta\iota\ \cdot\ \cdot\ \cdot\ \Upsilon\pi\epsilon\rho\ \tau\eta\varsigma\ \tau\omicron\upsilon\ \alpha\upsilon\tau\omicron\kappa\rho\acute{\alpha}\ \tau\omicron\rho\omicron\varsigma\ \text{N}\acute{\epsilon}\rho\omicron\upsilon\alpha\ \text{T}\rho\alpha\tau\alpha\nu\omicron\upsilon\ \cdot\ \cdot\ \cdot\ \text{K}\alpha\iota\sigma\alpha\rho\omicron\varsigma\ \cdot\ \cdot\ \cdot\ \Sigma\epsilon\beta\alpha\sigma\tau\omicron\iota\upsilon\ \cdot\ \cdot\ \cdot\ \Gamma\epsilon[\rho]\mu\alpha\nu\iota[\kappa]\iota\omicron\upsilon\ \sigma\omega\tau\eta\rho\acute{\iota}\alpha\varsigma$.

în numeroase alte locuri³.

Din aceste prime observații asupra textului păstrat, deducem că inscripția tomitană a fost ridicată pentru cinstirea împărătesei și a fiului său mai mare, fapt care ar permite următoarea întregire a dedicației:

1 Ἀγαθῇ [τύχῃ·

ὑπὲρ (τῆς) Ἑρενν(ίας) Σεβ(αστῆς) σωτηρ(ίας)?

καὶ Κ(οίντου) Ἑρενν(ίου) [Ἑτρούσ-
κου Μεσσίου

5 Δεκαίου [Καίσαρος) Σεβ(αστοῦ) ?

θειοτάτου αὐτο-

κράτορος καὶ με-

γίστου κυρίου Κ· Μεσσ(ίου)

Κ· Τραϊανοῦ [Δεκίου

10 Εὐσεβοῦς) Εὐτυχοῦς) Σεβ(αστοῦ) υἱοῦ

βουλῇ δημόσις τῆς μητρο-

πόλεως Τόμεως

În traducere:

"Noroc bun ! Pentru mântuirea Herenniei (Etruscilla) Augusta și a lui Q(uintus) Herennius Etruscus Messius Decius Caesar Augustus, fiul dumnezeiescului împărat și marelui stăpân C. Messius Q(uintus) Traianus Decius Pius Felix Augustus, sfatul și poporul metropolei Tomis".

Se impun, însă, și alte câteva precizări și anume după expresia Ἀγαθῇ τύχῃ, aflată în centrul r.1, nu urma de obicei text⁴, ci acesta începea, în toate cazurile, în r. 2; aici au dispărut prin spărtură, în partea stângă a inscripției, circa 4-5 litere, ceea ce înseamnă că formula introductivă se reduce la prepoziția ὑπὲρ, urmată de numele imperiale⁵.

Într-adevăr, cei doi N din r.2 sugerează completarea Ἑρενν(ίας), pe baza gentiliciului imperial păstrat fragmentar în r.3, Ἑρενν(ίου), cu greu putând fi găsită o altă explicație⁶.

Spunem aceasta deoarece în inscripțiile grecești nu se dublau în mod obișnuit consoanele din titlurile imperiale Αὐτοκράτορες și Σεβαστοί, pentru a se indica numărul coregenților⁷, cum ar impune lectura:

3. D.M. Pippidi, *ISM*, I, București, 1983, nr. 81, 82, 87, 96, 99, 141, 167, 182; G. Mihailov, *IGB*, I², Sofia, 1970, nr. 17, 22 bis, 23, 24, 24 bis, 57, 60, 70 bis, 90, 90 bis, 387, etc.

4. Proportia inscripțiilor în care textul se transcrie imediat după Ἀγαθῇ τύχῃ este foarte scăzută, vezi *ISM*, I, nr. 54, 56 și eventual 141; *ISM*, II, nr. 1 (col. din dreapta), 154, 156 etc.

5. Un exemplu asemănător, tot la Tomis, *ISM*, II, nr. 37; vezi și nr. 92.

6. Literele din r.2 – *NNC* – nu se regăsesc în nici unul din cuvintele introductive amintite *supra*, nota 2, iar faptul că *nomen-ul Caesar*-ului este scris în r. următor, înlătură posibilitatea ca inscripția să fi fost adresată numai acestuia.

7. G. Mihailov, *IGB*, IV, Sofia, 1966, nr. 1999, 2009, 2024; vezi totuși, *IGB*, III, 2, nr. 1690; πρεσβ. σεββ.

Ἀγαθῇ [τύχη · Ὑπὲρ τῆς τῶν
Σεβαστῶν] νν σ[ωτηρίας]⁸

Întregirea, astfel, a primelor două rânduri este puțin probabilă, deoarece r.1 ar conține 14 litere în spărtura din dreapta, ceea ce este greu de admis; de asemenea, ar trebui să acceptăm, transcrierea a celor doi *ny* din r.2, repetarea titlului Σεβ(αστός) în r.9 și mai ales notarea nefirească a numelui împăratului la sfârșitul inscripției.

Acest din urmă aspect, anulează, credem, cea de a treia variantă de lectură, în cazul unei dedicații adresate celor trei membri ai casei imperiale; chiar dacă aceasta ar impune schimbarea în mică măsură a lecturii propuse inițial și aume r.2 s-ar citi: Ὑπὲρ (τῆς) Ἐρενν(ίας) C[εβ(αστῆς) καὶ; r.5: Δε]καίου [Cεβ(αστοῦ) καὶ; r.9: Εὐσ(εβοῦς) Εὐτ(υχοῦς)] Cεβ(αστοῦ) [σωτηρίας], nu am putea găsi explicația transcrierii numelui lui Decius la sfârșitul inscripției.

Cum bine se știe, în inscripțiile oficiale, ordinea de enumerare a numelor începea în chip obligatoriu cu cel al împăratului (lăsând la o parte notarea mai puțin exactă a acestor nume în unele epigrafe); un exemplu, în primul sens, ni-l oferă un stâlp militar găsit în apropiere de Sofia, datând chiar din vremea lui Decius (Ὑπὲρ τοῦ μεγίστου καὶ [θ]ειοτ/άτου αὐτοκράτορος Μεσσ(ίου) [Κο]/ίντου Τραιανοῦ Δεκίου), fiind amintită și împărăteasa (καὶ τῆς σεβασμιότητος αὐγούστας Ἐρεννίας Ἐτροσκίλλας σεβ(αστῆς), miliar pus prin grija guvernatorului provinciei **Thracia**, **T. Iulius Priscus**, de către orașul **Serdica**⁹, probabil pe drumul spre **Philippopolis**¹⁰.

Dedicația **** de față este adresată împărătesei și primului moștenitor la tron, **Q. Herennius Etruscus Messius Decius**, care a fost proclamat **Caesar** în anul 250 (împreună cu fratele său **Hostilianus**) și apoi **Augustus** în 251 p. Chr.¹¹, cu puțin timp înainte de a cădea pe câmpul de luptă de la **Nicopolis ad Istrum** (în iunie sau iulie 251 p. Chr.) unde romanii au obținut o biruință de scurtă durată, înaintea înfrângerii dezastruoase de la **Abrittus**, când este ucis chiar împăratul **Decius**¹².

8. *ISM*, I, nr. 167: "... Ὑπὲρ τῆς τῶν Σεβαστῶν/νείκης τε καὶ σωτηρίας / καὶ βουλῆς καὶ δήμου Ἰσ/τριανῶν...., fără a mai fi trecute numele imperiale (din a doua jumătate a sec. II p. Chr.).

9. G. Mihailov, *IGB*, IV, 2009 (249-250 p. Chr.). Despre **T.Iul(ius) Priscus**: Aurelius Victor, *Caesares*, 29,2; Iordanes, *Getica*, XVIII, 103; Dexippus, *FHG*, 19-20; R. Vulpe, *DID*, II, București, 1968, p. 245; B.E. Thomasson *Laterculi praesidium*, Göteborg, 1984, col. 175, nr. 63. Tot de la Serdica provine o bază de calcar cu o dedicație pentru **Herennia Etruscilla** (*IGB*, IV, nr. 1989); pe nici unul din aceste documente epigrafice împărăteasa nu apare cu numele său complet, **Herennia Cupressenia Etruscilla**.

10. L. Hollenstein, în *Studia Balcanica*, 10, Recherches de Geographie historique, Sofia, 1975, p. 36, nr. 47.

**** Lipsa numelui împăratului la începutul inscripției, exclude ca aceasta să fi fost un stâlp militar, cum am crezut inițial, ci o dedicație; în acest ultim sens și părerea prof. Ioan Piso (Cluj), exprimată cu prilejul susținerii acestei comunicări la *Sesiunea Pontica*, Constanța, 1998.

11. R. Cagnat, *Cours d'épigraphie latine*, Paris, 1914, p. 219; W. Liebenam, *Fasti Consulares Imperii Romani*, Bonn, 1909, p. 113: **Decius(iunior)**: (250 ?) primăvara anului 251 - sfârșitul lunii mai 251 (**Caesar** în 250 și încă la începutul anului 251, *CIL*, VI, 1101: **Imp. Caesar Q. Herennius Etruscus Messius Decius, tribunicia potestate** (250), *CIL*, XI, 3088; **consul** 251). Pentru consulatul comun al lui Decius și al fiului său mai mare (**Caesar, Augustus**) în anul 251 p. Chr. A. Degraasi, *Fasti consolari dell'Impero Romano*, Roma, 1952, p. 69. Vezi și nota următoare.

12. Aurelius Victor, *Caesares*, 29,5; Iordanes, *Getica*, XVIII, 103; Dexippus, *FHG*, frg.16 = Georgius Syncellus, p. 705, 17; R. Vulpe, *op. cit.*, p. 246; Gh. Poenaru-Bordea, *EAIVR*, vol. II, București, 1966, p. 33-94, s.v. **Decius**.

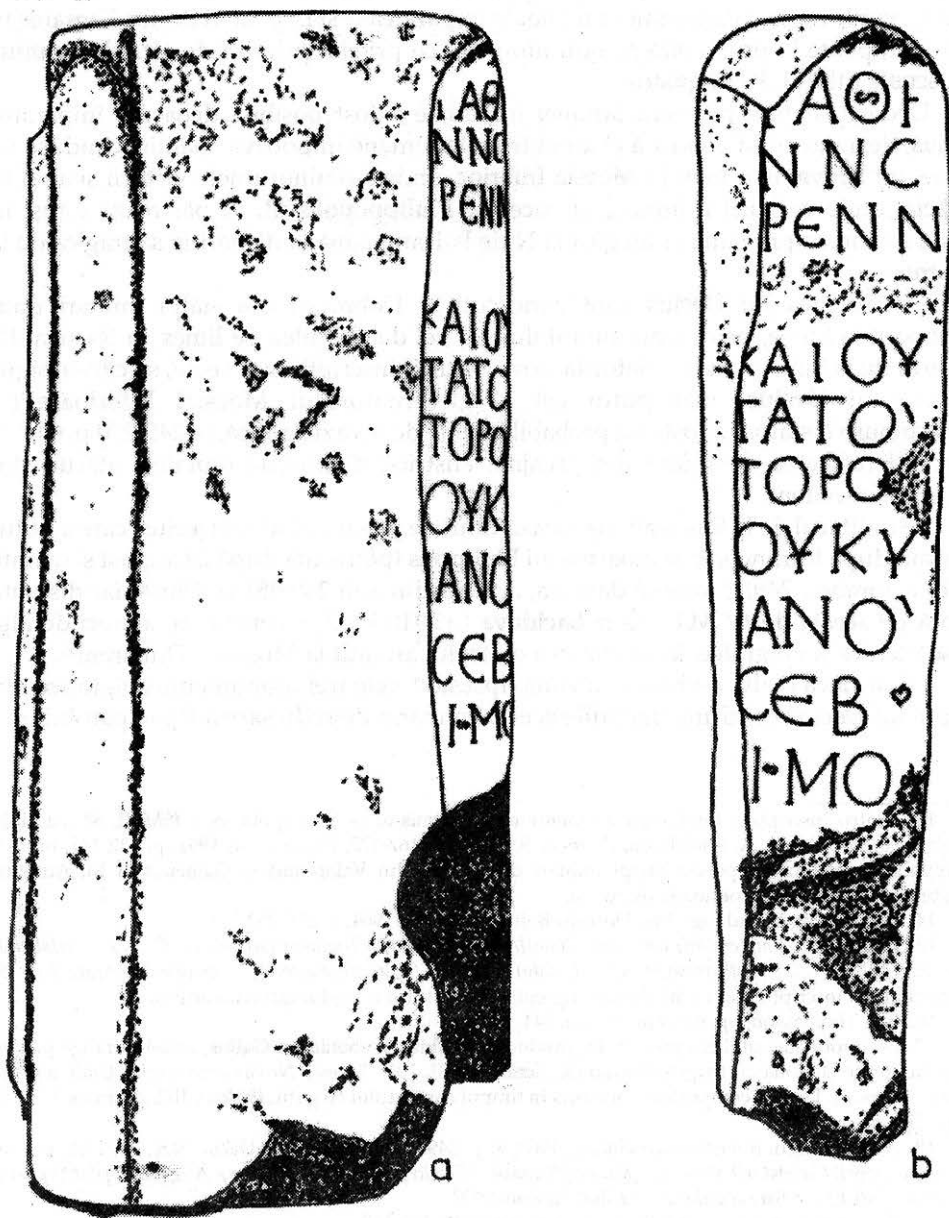

Fig. 2.

Proveniența tomitană a inscripției găsite la Cuza-Vodă, este sugerată de câteva litere din r.11 – **HMO** de completat $\beta\omicron\upsilon\lambda\eta\delta\eta\mu\omicron\varsigma\tau\eta\varsigma\mu\eta\tau\rho\omicron\pi\omicron\lambda\epsilon\omega\varsigma\tau\omicron\mu\epsilon\omega\varsigma$ ¹³; tomitanii își vor fi exprimat atașamentul față de împărăteasă și în primul dintre **Caesares** în 250 - 251, poate în primăvara acestui ultim an, cu prilejul primirii de către **Herennius Etruscus** a titlului de **Augustus**.

Dedicarea unui moment familiei imperiale a fost posibilă deoarece împăratul **Decius**, deși nevoit să conducă chiar el trupele romane împotriva coaliției conduse de regele got **Kniva**, mai întâi în **Moesia Inferior**, unde a obținut unele victorii și apoi în **Thracia**, unde barbarii îl înfrâng și cuceresc **Philippopolis**-ul, își păstrează totuși în acest răstimp, supremația strategică la N de Balcani, până la dispariția sa tragică de la **Abrittus**¹⁴.

Din vremea lui **Decius** sunt cunoscuți în Dobrogea doi stâlpi militari unul descoperit la Sinoe, pe drumul litoralului, iar cel de al doilea pe **limes**, la Rasova. Pe miliarul de la Sinoe¹⁵, neclar datorită urmelor unei inscripții mai vechi, se citește sigur numele lui **Decius**, mai puțin cel al guvernatorului **Moesiei Inferioare**P(?) **Postuminus**^{16?}; stâlpul a fost pus probabil înainte de invazia gotică, în 249-250 p. Chr.¹⁷, marcând refacerea drumului din preajma Histriei, distrus de reptatele atacuri din deceniul precedent.

Pe militarul de la Rasova¹⁸, figurează titlul de preconsul al lui **Decius**, care a putut fi primit după înfrângerea și moartea lui **Philippus** (petrecută după 29 august și înainte de 10 octombrie 249)¹⁹; stâlpul datează, așadar, din anii 249-251 p. Chr.²⁰, iar distanța notată pe acesta de **IV M.P.** de la **Sacidava** (=5,916 km.), a contribuit, alături de alte surse literare și epigraice, la localizarea castrului amintit la Muzait – Dunăreni²¹.

Chiar dacă o altă dedicație în zonă lipsește²², cele trei monumente epigrafice din timpul lui **Decius** confirmă intențiile acestui împărat de redresare a Principatului.

13. Pentru inscripțiile tomitane care menționează **Tomis**-ul ca Metropolă, vezi **ISM**, II, 54 (cu bibliografie); M. Bărbulescu, A. Rădulescu, Pontica, 30, 1997, p. 167-175; Pontica, 24, 1991, p. 132-141, nr. 3-4: **Metropolis Tomitanorum** pe doi stâlpi militari din vremea lui **Valerianus** și **Gallienus** și **M. Aurelius Claudius**, mai aproape de perioada discutată.

14. *Supra*, nota 12. Aduagă Em. Dorutiu-Boilă, St. Cl., VI, 1964, p. 250-252.

15. **ISM**, I, 322: "Imp(eratori) Caes(ari) [C(aio)]/ Messio [Quin]to Tra[iano] Deci[o.....] / C / re[stituit] / [p]er P..... / O / C Post[umino ?] / O leg(ato) Aug(usti) / [p]r(o) [pr(aetore)]". Literele disparate din r. 5-11 aparțin unei inscripții mai vechi, de aici și greutatea restituirii numelui guvernatorului.

16. B.E. Thomasson, *op. cit.*, col. 145, nr. 141.

17. În timpul atacului era prezent în provincie **C. Vibius Trebonianus Gallus**, care-i înfrânge pe goții la Novae, unde staționa cu trupele (Iordanes, **Getica**, XVIII, 101: "id este Novas conscendit. Unde a Gallo duce remotus..."). Despre comportarea acestuia în timpul conflictului cu goții, *ibidem*, 102; Zosimos, I, 23, R. Vulpe, *op. cit.*, p. 247.

18. A. Rădulescu, Revista muzeelor, 6., 1969, 4, p. 349-353; A. Aricescu, Dacia, N.S., 14, 1970, p. 398-401: Imp(eratori) Ca(es)ari) Mes/sio Q(uinto) Traiano / Decio p(io) f(elici) invicto / Aug(usto) p(atri) p(atri-ae) proco(n)s(uli) a / Saci<ci>dave / M(ilia) Passuum IIII.

19. R. Cagnat, *op. cit.*, p. 219; W. Liebenam, *op. cit.*, p. 112-113.

20. *Supra*, nota 18; A. Aricescu, Armata în Dobrogea romană, București, 1977, p. 137, nr. 36.

21. N. Gostar, St. Cl., V., 1963, p. 299 - 313; A. Aricescu, Dacia, N.S., 1970, p. 297 și urm.; *idem*, SCIV, 24, 1973, I, p. 111; C. Scorpan, Pontica, 6, 1973, p. 267; *idem*, Pontica, 10, 1977, p. 159.

22. Em. Dorutiu-Boilă, **ISM**, V, București, 1980, nr. 153: inscripție de la mijlocul sec. al III-lea, închinată de **ordo municipii Troes(mensium)** unui împărat și fiului său care au suferit după moarte **damnatio memoriae**, posibil a fi Filip Arabul (vezi în acest caz tot la Troesmis, **ISM**, V, 152) sau Maximin Tracul și fiii lor, mai puțin probabil **Traianus Decius** și fiul său **Herennius Etruscus**, cum se apreciază în **CIL**, III, 6173, deși și monumentele acestora din urmă au fost uneori martelate.

De altfel, bun cunoscător al zonei dunărene²³, **Decius** este numit într-o dedicație **reparator disciplinae militaris** (249 p. Chr.)²⁴ și apoi într-o epigrafă de la Apulum, **restitutor Daciarum**²⁵; în provincia din urmă se ridică o statuie de bronz la Ulpia Traiana Sarmizegetusa²⁶; la Porolissum se dedică un altar Herenniei Etruscilla de către **numerus Pal(myrenorum) Porol(issensium) sag(ittariorum) c(ivium) R(omanorum)**²⁷; sunt emise în perioadă monede cu legenda **Dacia și Provincia Dacia**²⁸, deși tezaurele încheiate cu **Decius** și fiii săi, descoperite mai ales în sudul provinciei²⁹, sugerează starea de neliniște provocată de atacurile din 250-251 p. Chr.³⁰

De altfel, în sudul Dunării, unde a fost teatrul confruntărilor, s-a constata deopotrivă frecvența tezaurelor de la Filip Arabul și Decius (în centrul Moesiei Inferioare)³¹, efectele atacurilor barbare de la mijlocul sec. al III-lea resimțindu-se evident în întreaga provincie, inclusiv în orașele pontice și mai ales teritoriile acestora³².

S-a observat, pe bună dreptate, puținătatea monumentelor de la **Decius in Scythia Minor**, remarcându-se chiar că împăratul amintit nu apare, în nici o dedicație a orașelor din această parte a Moesiei Inferioare, copleșite de lipsuri și griji³³; con-

23. Identitatea guvernatorului Moesiei Inferioare din anul 234 p. Chr., **C. Messius Q.L. Decius Valerianus** cu împăratul **Decius** a fost mult discutată, vezi R. Vulpe, *op. cit.*, p. 216-217; G. Mihailov, *IGB*, II, nr. 640 și IV, nr. 2009; G. Alföldy, *Epigraphica*, 1978, p. 55 și urm., 77 și urm.; B.E. Thomasson, col. 142, nr. 123. Se cunoaște, apoi comanda simultană a lui **Decius** în cele două Moesii și Pannonii, pentru a face față atacurilor la Dunăre, din anii 248-249, în vremea lui **Philippus I** (Zosimos, *Hist.*, I, 21, 2; Zonaras, 12, 19, cf. B.E. Thomasson, *op. cit.*, col. 145, nr. 140; col. 129, nr. 55; col. 117-118, nr. 42 și col. 107, nr. 53).

24. Gr. Florescu, C.C. Petolescu, *IDR*, II, București, 1977, nr. 639 (= Gr. Tocilescu, *AEM*, 14, 1981, p. 10-11, nr. 4): "*reparatori disciplinae / militaris, fundatori / sacr(ae) Urbis, firmatori / spel(i) Rom(anae)*", autorii, fără a exclude proveniența acestei inscripții de la **Oescus**, înclină, mai degrabă, a crede că piesa a fost adusă la Turnu, de dincolo de Olt, poat chiar de la **Romula**.

25. *CIL*, III, 1176; R. Ardevan, *Viața municipală în Dacia romană*, Timișoara, 1998, p. 50, nr. 210-212 și repertoriu nr. 292: "... p.m. trib [pot] / Il cos II p.p./restituto/ri Daciarum / Col. Nova Apull[ensis]" (250 p. Chr.).

26. Oct., Floca în *Latomus*, 24, 1965, 2, p. 353-358; idem, *Sargetia*, 7, 1970, p. 79-86.

27. C. Daicoviciu, *Dacia*, 7-8, 1937-1940, p. 328 și urm. (= *Ann Ép.*, 1944, nr. 56); C.C. Petolescu, *SCIVA*, 47, 1996, 1, p. 34.

28. M. Macrea, *Viața în Dacia romană*, București, 1969, p. 366 și 442. Trebuie adăugat, desigur și titlul de **Dacicus Maximus** primit de Decius în anul 250 p. Chr. (*CIL*, II, 4949, 4597 = *ILS*, 517).

29. O. Iliescu, *SCN*, 5, 1971, p. 327-333; C. Popilian, în *Drobeta*, 1, 1974, p. 147-157; Gh. Poenaru - Bordea, *loc. cit.*, p. 34.

30. D. Tudor, *Oltenia romană*⁴, București, 1978, p. 37-39. O părere contrară la C.C. Petolescu, *Scurtă istorie a Daciei romane*. București, 1995, p. 120.

31. B. Gerov, în *Acta Antiqua Philippopolitana. Studia Historica et Philologica*, Serdicae, 1963, p. 127-146; Em. Dorițiu, *St. Cl.*, VI, 1964, p. 252.

32. Fără a insista aici asupra acestei probleme îndelung dezbătute, mai ales în legătură cu **Histriae excidium** (H.A., *Vita Maximini et Balbini*, 16, 3), eveniment pentru care s-au propus date diferite, vezi R. Vulpe, *St. Cl.*, XI, 1969, p. 157-172; Gh. Poenaru-Bordea, *SCN*, 5, 1971, p. 91-113; Em. Dorițiu-Boilă, *St. Cl.*, VI, 1964, p. 252-253, eadem, în *Actes de la XIIe Conférence Internationale d'études classiques, Eirene*, Cluj-Napoca, 1972, București Amsterdam, 1975, p. 635-642; Al. Suceveanu, *Viața economică în Dobrogea romană, sec. I-III e.n.*, București, 1977, p. 28, n. 193; idem, *Histria*, VI, București, 1982, p. 85, n. 153-156; O. Bounegru, *St. Cl.*, 26, 1989, p. 74-75, n. 54-62; Gh. Poenaru-Bordea, în Al. Suceveanu, *Fântânele. Contribuții la studiul vieții rurale în Dobrogea*. București, 1998, p. 201-202, n.41-44. În general, pentru situația stratigrafică în orașele pontice în perioada, vezi Al. Suceveanu, *Dacia*, NS, 13, 1969, p. 329-365. În privința **Tomis**-ului adaugă A. Rădulescu, C. Scorpan, *Pontica*, 8, 1975, p. 9-45. La Mangalia, tezaurul publicat de A. Vertan, *Pontica*, 13, 1980, p. 330-340, încheiat cu antoniniani de la Gordian al III-lea a fost pus în legătură cu "*raidul lui Kniva*" (M. Bărbulescu, R. Ocheșanu, *Pontica*, 23, 1990, p. 248, n. 73), ceea ce, așa cum s-a observat de curând, nu apare ca obligatoriu (cf. Gh. Poenaru Bordea, *loc. cit.*, nota 45).

33. R. Vulpe, *DID*, II, p. 248.

statarea este înfirmată acum (este adevărat încă în mică măsură) de inscripția pe care tomitanii o adresează împărătesei și urmașului la tron, Herennius Etruscus, monument care trebuia să marcheze, ca în atâtea rânduri, atașamentul cetății pentru curtea imperială³⁴.

Descoperirea la Tomis a unor pietre militare, din vremea anarhiei militare, și anume de la **Gordianus III, Valerianus și Gallienus** (2 exemplare), **M. Aurelianus Claudius**³⁵, dovedește preocuparea metropolei vest-pontice pentru refacerea drumului litoral din preajmă, distrus de repetatele invazii, operațiune continuată sub Aurlian³⁶ și în perioada Tetrarhiei³⁷.

Dedicația tomitană din vremea lui **Decius** se integrează, așadar, acestui șir de monumente epigrafice, care confirmă efortul cetății Tomis de depășire a urmărilor aceluși îndelung **bellum Scythicum**³⁸, care a marcat pentru trei decenii teritoriul Scythiei Minor.

UNE NOUVELLE INSCRIPTION DU TEMPS DE DECIUS EN DOBROUDJA

- Résumé -

L'inscription grecque présentée, conservée en état fragmentaire, notamment 3-4 lettres du centre de l'épigraphie, le long de 11 lignes, a été réutilisée en tant que plaque architectonique en antiquité; la pièce, trouvée à Cuza-Vodă (départ. de Constantza), y a été transportée probablement de Tomi.

La dédicace est adressée à l'impératrice **Herennia Etruscilla** (le nom de celle-ci étant partiellement conservé et transcrit de manière incomplète sur pierre) et à l'héritier au trône, **Q. Herennius Etruscus Messius Decius**, dont le nom, sûrement restitué, est suivi du patronymique impérial. Les lettres HMO de la ligne 11 permettent la restitution de βουλῆ δῖῃ μοις Τομεϊτῶν, l'inscription provient bien probablement de Tomi, étant élevée en 250 ou bien 251, lorsque le **Caesar Herennius Etruscus** est désigné **Augustus**, peu avant de tomber sur le champ de bataille à **Nicopolis ad Istrum**.

Il a été possible de dédier un monument épigraphique à la famille impériale à Tomi parce que Decius, bien qu'il fût en conflit avec la coalition qui avait en tête le roi gote Kniva, a gardé pour quelque temps la suprématie au nord des Balcanes. En contexte, on rappelle les monuments de la Dacie et surtout de Moesia Inferior, plus exactement les deux miliaires découverts en Scythia Minor, sur la route du littoral à Sinoé (249-250 ap. J.C.) et sur la route danubienne à Rasova, placé à IV m.p. de **Sacidava** (249-251 ap. J.C.) avant la mort héroïque de **Dacius à Abrittus**.

L'inscription de Tomi, dédiée à la famille de Decius, s'inscrit dans la série de documents épigraphiques de Tomi, depuis **Gordianus III** jusqu'à **M. Aurelianus Claudius**, qui témoignent des efforts de la métropole du Pont Gauche de dépasser le long conflit, appelé **bellum Scythicum**, qui a affecté toute la région comprise entre le Danube et la Mer Noire.

34. *ISM*, II, *passim*.

35. M. Bărbulescu, A. Rădulescu, *Pontica*, 24, 1991, p. 126-141.

36. *ISM*, II, 109 (= *CIL*, III, 12517).

37. Vezi M. Bărbulescu, A. Câteia, *Pontica*, 30, 1997, p. 183-197.

38. *Supra*, n.32; R. Vulpe, *op. cit.*, p. 230-267.